

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Жирмунский В.М. Поэтика русской поэзии. - СПб.: Азбука-классика, 2001.
2. Называть вещи своими именами; Программные выступления мастеров западноевропейской литературы XX ст. / Сост., предисл., общ. ред. Л.Г.Андреева. - М: Прогресс, 1986.
3. Янечек Д. Тысяча форм Р. Никоновой // НЛЮ, 90, 1, с. 283-319
4. Jandl E. Gesammelte Werke. Bd. 1-3. - Frankfurt a. M., 1985.
5. Jandl E. Poetische Werke. Bd. 1-11. - Munchen, 1997.
6. Jandl E. Die schone Kunst des Schreibens. - Darmstadt: Luchterhand, 1976.
7. Jandl E. Das Offhen und Schliesen des Mundes. Frankfurter Poetik-Vorlesung. - Darmstadt, Neuwied, 1985.
8. Gomringer E. Konstellationen Ideogramme. - Stuttgart: Reclam, 1983.
9. Hahl N.H. Der alte und neue Jandl // Arbeiter-ZeitungJ 8.8.1973.
10. Heisenbittel H. Nachwort. In: Ernst Jandl: Laut und Luise. - Neuwied / Berlin, 1971.
11. Krolow K. Aspekte zeitgenossischer deutscher Lyrik. - Munchen, 1968.
12. Mon F. Texte uber Texte. - Neuwied / Berlin, 1970.
13. Riha K. Cross-Reading und Cross-Talking. Zitatcollagen als poetische und satirische Technik.- Stuttgart, 1971.
14. Siblewski K. Ernst Jandl. Texte, Daten, Bilder.- Frankfurt/M. 1990.
15. Theobaldy J., Zurcher G. Veranderung der Lyrik. Uber westdeutsche gedichte seit 1965.-Mimchen, 1976.
16. Theoretische Positionen zur Konkreten Poesie/ Hrsg. von T. Kopfermann. - Tubingen, 1974.
17. Text+Kritik./ Hrsg. H.L.Arnold. - Munchen: Edition text+kritik GmbH, 1996.
18. Wittgenstein L. Philosophische Untersuchungen. - Frankfurt a. M., 1971.

УДК 821.112.2.09

Бураў А.А.

ПЕРАСАТВАРЭННЕ ТРАГЕДЫІ Ё.В. ГЁТЭ “ФАЎСТА” ПА-БЕЛАРУСКУ

Кожная нацыянальная літаратура ганарыцца мастакамі слова агульначалавечага маштабу, якія ўзбагацілі сваімі шэдэўрамі цывілізацыю: англійская – Шэкспірам, Байранам, Мільтонам, Уайльдам, руская – Пушкіным, Гогалем, Талстым, Дастаеўскім, Чэховым, Булгакавым, французская – Бальзакам, Гюго, Санд, Стэндалем, нямецкая – Гейне, Гётэ, Шылерам, польская – Міцкевічам, Прустам, Сянкевічам, беларуская – Багдановічам, Купалам, Коласам і інш.

Засваенне кожнай культурай твораў высокага ўзроўню заўсёды з’яўляецца моцным імпульсам далейшага развіцця гэтай культуры і гэтага грамадства, таму і немагчыма ўявіць кожную сталую развітую літаратуру без перакладаў “жамчужын” са скарбніцы сусветнай літаратуры.

Да ліку такіх жамчужын, безумоўна, належыць і геніяльная трагедыя Ё.В. Гётэ “Фаўст”, без якой немагчыма ўявіць сабе нямецкую літаратуру, літаратуру наогул і – шырэй – без “Фаўста” нам не хапае нечага істотнага ў пазнанні саміх сябе, уласнага месца і ролі ў свеце. Гэты твор абудзіў творчыя сілы ва ўсім свеце – ім цікавіліся, аб ім спрачаліся, яму наследавалі. Беларусь таксама не засталася ў баку.

Беларускі чытач далучаўся да “Фаўста” як апасродкавана праз шматлікія рускамоўныя пераклады XIX стагоддзя (Губер, Врончанка, Цэргэлеў, Халадкоўскі, Фет і інш.), а таксама праз музычную версію “Фаўста” – лібрэта оперы, – напісанае кампазітарам беларускага паходжання князем Антоніем Генрыкам Радзівілам разам з Гётэ, якое, як адзначаюць Л. Баршчэўскі і П. Копанеў, “мела поспех у Еўропе ў XIX стагоддзі” [1, с. 20]. Што тычыцца рускамоўных перакладаў “Фаўста”, то, на думку выдатнага рускага літаратуразнаўцы В.М. Жырмунскага, нягледзячы на шматлікія варыянты перакладу, прапанаваныя як прафесійнымі перакладчыкамі і паэтамі, так і “аматарамі”, асаблівай увагі заслугоўваюць толькі два з іх: Халадкоўскага і Фета [3, с. 410–434].

Уласна беларускае перасатварэнне “Фаўста” бярэ свае вытокі таксама з XIX стагоддзя, калі А. Абуховіч узнавіў па-беларуску асобныя раздзелы знакамітай трагедыі Гётэ, аднак, на жаль, пераклад у свой час не мог быць надрукаваны і, відаць, страчаны назавсёды [5, с. 13].

Цікаваць да творчасці Ё.В. Гётэ, у прыватнасці, да яго нага “Фаўста”, узрасла ў другой палове 20-х–пачатку 30-х

гадоў XX стагоддзя, калі маладым паэтам А. Дударом была распачата праца над перакладам “Фаўста”, у выніку якой у часопісе “Полымя рэвалюцыі” быў апублікаваны раздзел “Перад брамай” пад агульнай назвай “З “Фаўста”, а ў ЛіМе – некалькі ўрыўкаў з трагедыі: “Склеп Аўэрбаха ў Лейпцыгу”.

У 1949 годзе быў апублікаваны ў перыёдыцы заключны маналог Фаўста з другой часткі трагедыі ў перакладзе Аляксея Зарыцкага. У той жа час у Савецкім Саюзе панавалі толькі дзве “класічныя” рускамоўныя версіі перакладу “Фаўста”: М. Халадкоўскага і Б. Пастэрнака, якія лічыліся бездакорнымі і беспамылковымі (яны нават і сёння, у XXI ст., не страцілі сваёй актуальнасці). Беларускі ж “Фаўст” існаваў толькі ва ўрыўках, пакуль у 1966 годзе ў ЛіМе не былі апублікаваны перакладзеныя В. Сёмухам урыўкі з яго: “Класічная ноч Вальпургіі”, “Песня пра бляху”, “Прысвячэнне”, “Селянін пад ліпамі”, “Фульская балада”. Менавіта ў гэты час на небасхіл беларускага перакладу ўзышла новая зорка – зорка гэтага прафесійнага паэта-перакладчыка (акрамя твора Гётэ, ён займаецца перакладам твораў нямецкіх, польскіх, латышскіх, украінскіх праязікаў і паэтаў: В. Брэдэля, Ф. Фюмана, Л. Рэна, Г. дэ Брайна, Г. Гофэ, Г. Фалада, Р.М. Рыльке, Г. Гессе, Ю. Тувіма, Л. Гушчы, М. Канапіцкай, А. Каспровіча, А. Міцкевіча, А. Бэлса, Э. Вілкса, Л. Думберса, В. Лаціса і інш.).

В. Сёмуха працягвае працу, і ў 1976 годзе ўбачыў свет першы поўны беларускі пераклад “Фаўста” у дзвюх частках. Другое выданне адбылося ў серыі “Скарбы сусветнай літаратуры” ў 1991 годзе. Аднак пэрт працягваў удасканалваць пераклад, вынікам чаго стала новае, трэцяе выданне знакамітай трагедыі ў серыі “Беларускі кнігазбор” у 1999 г.

Нааўнасць у беларускай літаратуры двух варыянтаў перакладу трагедыі “Фаўст” (хоць адзін з іх – гэта толькі два раздзелы) у выкананні двух перакладчыкаў дае падставы для іх супастаўлення.

У раздзеле “Каля брамы” (або, як пераклаў А. Дудар – “Перад брамай”) вельмі ўражвае майстэрства, з якім Гётэ абмалёўвае ўсе слаі насельніцтва тыповага нямецкага гарадка. Усё гэтае мнагалюдства займаецца сваімі дробнымі інтарэсамі. У папярэдняй сцэне (“Ноч”) закраналіся карэнныя пытанні вялікага філасофскага значэння, тут жа размова ідзе аб малазначных і выпадковых імкненнях натоўпа.

Бураў Андрэй Аляксандравіч, асістэнт кафедры нямецкай мовы з метадыкай выкладання Брэскага дзяржаўнага ўніверсітэта ім. А.С. Пушкіна.

Беларусь, БрДУ, 224665, г. Брест, ул. Савецкая, 8.

Гэтая жанравая сцэнка ўводзіць мнагавобразны чалавечы фон у высокую трагедыю адзінокай асобы. Фон гэты патрэбны, каб падкрэсліць выключнасць Фаўста, але таксама і для напаміна аб тым, што чалавецтва складаецца не з адных Фаўстаў.

Усё паказанае ў фігурах гараджан і ў іх кароткіх рэпліках потым абагульнена ў новым маналогу Фаўста (ён мае сімвалічны сэнс — адраджэнне самога Фаўста да новага жыцця), у якім Гётэ пасрэдствам паказу ажыўлення прыроды трапна адлюстроўвае памкненні “новай”, ачышчанай, прасветленай пасля няўдалай спробы самагубства душы Фаўста:

*Сівая зіма баль спраўляе кароткі
Між горных уцёсаў і змрочных цясін.
Адтуль яна, лютая, злосна яшчэ
Вятрыскамі, колкаю снежнай парошай
Па ніве ўзрунелай і пашы сячэ.*
(пер. В. Сёмуха [1, с. 179])

*Бабулька-зіма, згубіўшы сілы,
Да змрочных гор папаўзла назад.
І не стыняе, уцякаючы, ліць
Познія стромы зярністага лёду
На зелянеючыя палі.*

(пер. А. Дудар [2, с. 94]).

І калі В. Сёмуху ўдалося захаваць усе метафарычныя звароты, трапна па-сапрэўдному перасатварыўшы іх па-беларуску, то ў варянце А. Дудара мы маем справу з рыфмаваным падрэдкаўнікам. Параўнаем:

*Der alte Winter, in seiner Schwäche,
Zog sich in rauhe Berge zurück.
Von dorthier sendet er, fliehend, nur
Ohnmächtige Schauer körnigen Eises
In Streifen über die grünende Flur. [7, S. 35]*

*Старая зіма, у сваёй слабасці,
Папаўзла ў змрочныя горы.
Адтуль яна пасылае, уцякаючы, толькі
Бяссільныя стромы зярністага лёду
У набегах на зелянеючае поле.*

І калі ў радках:

*Doch am Blumen fehlt's im Revier,
Sie nimmt geputzte Menschen dafür. [7, S.35]*

Васіль Сёмуха вельмі ўдала карыстаецца метадам антанімічнага перакладу і ўжывае адмоўную часціцу *ne* (*не цвітуць*), што лексічна і стылістычна абумоўлена нямецкім дзеясловам *fehlen* (*адсутнічаць, не хапаць*), які мае ў сваім значэнні адценне адмоўнасці:

*І хоць не цвітуць ні лугі, ні палі,
Дык людзі затое паўсюль расцвілі. [1, с. 179],*

то А. Дудар зноў карыстаецца падрэдкаўнікам:

*І калі кветак няма нідзе
Многа ёсць прыбраных людзей. [2, с. 95].*

Вагнер, выслухаўшы Фаўста, на яго захапленне абуджанай прыродай і прачнуўшымся, “уваскросшым” народам з’едліва адказвае яму:

*Mit Euch, Herr Doktor, zu spazieren
Ist ehrenvoll und ist Gewinn. [7, S. 35]*

У перакладзе гэта гучыць так:

*Мне, пане доктар, не на шкоду
Вандроўкі нашыя пяшком.*
(пер. В. Сёмуха [1, с. 179])

*Пан доктар, з вамі прагуляцца
Карысць і гонар хоць каму.*
(пер. А. Дудара [2, с. 95]).

Перад намі антанімічны пераклад з адмоўнай часціцай *ne*, што неяк звужае і спрашчае сэнс арыгінала, бо словы *ehrenvoll* (*пачэсна*), *der Gewinn* (*выгада*) надаюць словам Вагнера адценне ўсхваляванасці, гонару за сябе, што ён гуляе з такім чалавекам.

Вагнер працягвае:

*Doch würd' ich nicht allein mich her verlieren,
Weil ich ein Feind von allem Rohen bin.
Das Fiedeln, Schreien, Kegelschieben*

*Ist mir ein ganz verhasster Klang;
Sie toben wie vom bösen Geist getrieben
Und nennen's Freude, nennen's Gesang. [7, S. 35–36]–*

*Але, на вашым месцы, зроду
Не знаўся б з грубым мужыком.
Варожыя іх песні, танцы,
Іх скрыпкі, кеглі, карагод;
Як чэрці ў пекле галадранцы,
А вы мне кажаце — народ!*
(пер. В. Сёмуха [1, с. 179])

*Адзін я пабаяўся-б тут застацца,
Я вораг грубаму ўсяму.
Тут скрыпкі, кеглі, гвалт нясны,
Праціўна гэта, проста жуць:
Як апантанья галосыяць
І гэта радасцю яшчэ завуць.*
(пер. А. Дудар [2, с. 95]).

У гэтым урыўку ў арыгінале два разы ўжываюцца словы, якія падкрэсліваюць варожасць Вагнера да народа: *ein Feind* (*вораг*) і *verhasster* (*ненавісны*). У першым выпадку Вагнер сам прызнаецца, што ён вораг народу, яго традыцыям: *Weil ich ein Feind von allem Rohen bin*, і таму яму ненавісны песні народа: *Ist mir ein ganz verhasster Klang*. — *Варожыя іх песні, танцы*.

В.Сёмуха дае Вагнеру такую рэпліку, адрасаваную Фаўсту: *А вы мне кажаце народ!*, хоць у арыгінале Вагнер гаворыць: *Und nennen's Freude, nennen's Gesang. (I завуць гэта радасцю, завуць гэта снёвамі)*. Хоць і, здаецца, што варыянт А. Дудара больш дакладны, бо ў ім захаваны ўсе рэплікі Вагнера з арыгінала, але падрэдкаўнік, што выкарыстоўвае А. Дудар, гучыць неяк груба, спрошчана, падобна таму, як бы гэты тэкст перакладаў бы нямецкі перакладчык, а не носьбіт мовы, на якой перасатвараецца твор. Васіль Сёмуха, уклаўшы ў вусны Вагнера рэпліку *А вы мне кажаце народ!*, з дапамогай толькі інтанацыі (выклічніка) надаў больш экспрэсіўнасці, бо яна яшчэ больш яркава падкрэслівае ледзь не варожыя адносіны Вагнера да народа.

Канешне, спроба А. Дудара перакласці такі значны твор на беларускую мову была адной з першых у “сацыялістычны” час, у час зараджэння беларускага “сацрэалістычнага” перакладнаўства, таму, відаць, перакладчыку і не хапіла ведаў і таленту якасна перасатварыць вялікую трагедыю Ё.В. Гётэ.

Перадатварэнне твораў такога кшталту і ўзроўню патрабуе ад перакладчыка вялікіх здольнасцяў і намаганняў, таму невыпадкова і тое, што працэс “перасатварэння” “Фаўста”, як і працэс “сатварэння”, заняў чатыры ўмоўныя перыяды, як у перакладчыка, так і ў аўтара (“Прафаўст” (1772–1775), “Фаўст. Фрагмент” (1790), “Фаўст. Першая частка трагедыі” (1808), “Фаўст. Другая частка трагедыі” (1825–1831). Аднак, нягледзячы на ўсе цяжкасці і складанасці, В. Сёмуха здзейсніў сапраўды тытанічную працу, каб “вялікі Германец загаварыў з намі па-беларуску...” [4, с. 163–164]. Таму і не дзіўна, што сам Васіль Сёмуха найбольшым набыткам у сваёй перакладчыцкай творчасці разам з “Бібліяй” лічыць “Фаўста” [6, с. 9].

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Гётэ Ё.В. Выбраныя творы / Уклад., прадм. Л. Баршчэўскага, П. Копанева, камент. Л. Баршчэўскага і В. Сёмухі. – Мн.: “Беларускі кнігазбор”, 1999. – 640 с.
2. Гётэ І.В. З “Фаўста”. Перад брамай. // Полымя рэвалюцыі. – 1934. – № 2. – С. 92–100.
3. Жирмунский В.М. Гёте в русской литературе. – Л.: «Наука», 1982. – 558 с.
4. Караткевіч У.У. І наш “Фаўст” // Маладосць. – 1978. – № 5. – С. 163–167.
5. Рагойша В.П. Пераклаў Якуб Колас... – Мн.: Выд. БДУ, 1972. – 112 с.
6. Сёмуха В. Сёння мы жывем у калідорах. // Брестский курьер. – 2004. – № 32 (701). – С. 9.
7. Goethe J.W. Theaterstücke. – Frankfurt am Main: Büchergilde Gutenberg, 1956. – 818 S.